

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Olomouc 2011

Marta KYSELÁ

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra technické a informační výchovy

Marta Kyselá

III. ročník - kombinované studium

Obor: Učitelství pro mateřské školy

Lesní mateřské školy

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Luděk Kvapil, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 4. dubna 2011

.....

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Luďku Kvapilovi, Ph. D. za odborné vedení. Své dceři Josefíně děkuji za trpělivost a neustálou inspiraci.

Obsah:

ÚVOD	5
1 CÍLE	8
2 VÝZNAM A CÍLE PŘEDŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	9
3 LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY.....	11
3.1 Historie LMŠ.....	11
3.1.1 Ve světě	11
3.1.2 V ČR	12
3.2 Charakteristické znaky.....	13
3.2.1 Prostředí.....	13
3.2.2 Oblečení a vybavení	14
3.2.3 Zázemí	15
3.2.3 Hygiena	16
3.2.4 Stravování	16
3.2.5 Pedagogický přístup	18
3.2.6 Počet pedagogických pracovníků	19
3.2.7 Spolupráce s rodiči	19
3.3. Různé podoby LMŠ	19
3.3.1 Pravá LMŠ	20
3.3.2 Integrovaná LMŠ	20
3.4 Legislativa	20
3.5 Vzdělávací program LMŠ	22
4 ALTERNATIVNÍ PEDAGOGICKÉ SMĚRY	
A MOŽNOST JEJICH VYUŽITÍ V LMŠ	25
4.1 Waldorfská pedagogika	25
4.1.1 Principy Waldorfské pedagogiky uplatnitelné v LMŠ	25
4.2 Montessori pedagogika	32
4.2.1 Principy Montessori pedagogiky uplatnitelné v LMŠ.....	32
4.3 Respektovat a být respektován	38
 ZÁVĚR	 41
 PRAMENY A LITERATURA	 42

ÚVOD

"Každý člověk je o to lepší a ušlechtlejší, oč více si váží přírody. Kdo si váží přírody, ten ji i miluje. Láska k přírodě by se měla vštěpovat dětem v rodinách i ve škole jako jedna nejvzácnějších vlastností člověka."

J. A. Komenský

Málokteré dítě má v dnešní době možnost trávit v přírodě dostatečné množství času. Takové množství času, které by uspokojilo dětskou vrozenou potřebu po volném kontaktu s přírodním prostředím. Oproti dřívější době, kdy byl pobyt v přírodě naprostou samozřejmostí a byl také vyhledáván pro své nekonečné možnosti zábavy, pro dnešní děti je pobyt v přírodě, převážně v lese, luxus málokdy zažívaný. Problémem je často nedostatek vhodného prostředí v okolí bydliště a absence citlivého dospělého průvodce.

Výzkumy prokázaly, že nedostatečný kontakt dětí s přírodou má řadu negativních dopadů na jejich tělesný i duševní vývoj. Děti, které tráví převážnou část svého života v interiérech, ať už školních, volnočasových či domácích, mají méně rozvinuty pohybové schopnosti, často menší odolnost vůči nemocem, horší manuální zručnost. Ministerstvo životního prostředí vydalo v roce 2005 publikaci *Děti aby byly a žily*, v níž se kolektiv autorů zamýšlí nad fenoménem dnešní doby - odcizování se dětí přírodě. Autoři se zaměřují také na přínosy kontaktů dětí s přírodním prostředím. PhDr. Helena Vostradovská a Mgr. Hana Klonfarová zmiňují jak je *důležité aby se dětem dostávalo od nejútlejšího věku dostatku pohybu v přírodním prostředí, seznamovaly se s přírodou, která je obklopuje a zároveň se jim vtiskávala důležitost a nezastupitelnost přírody spolu s nutností ohleduplnosti k ní. Přírodu by měly děti poznávat přímým kontaktem a nikoliv zprostředkovaně, v doprovodu rodiče nebo jiné blízké osoby, vlastním objevitelstvím a nejen poučováním, a pohyb v ní by pro ně měl být samozřejmostí, nikoliv vzácnou příležitostí¹.*

První roky života předurčují do značné míry rozvoj psychických a fyzických předpokladů i sociálních postojů dětí a mají klíčový význam pro

¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Děti aby byly a žily*, Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, str. 90

utváření jejich osobnosti.² Předškolní věk je také klíčový z hlediska utváření vztahu k přírodě. Je tedy potřeba poskytnout dětem nejen dostatek informací ale především kvalitních kontaktů s přírodou, ukázat jim, že nejsme na světě sami a příroda není pouhou kulisou života. Pomocí láskyplného vedení a radostných prožitků v přírodě naučit dítě aby si vážilo přírody pro ni samu, aby se k ní chovalo s citem a ohleduplně a radovalo se ze všeho, co příroda člověku přináší.

Nemalou roli v tomto procesu má mateřská škola. Obzvláště v městských mateřských školách je pro dítě dopolední pobyt venku často jedinou příležitostí pro kontakt s přírodou. Ve vyhlášce MŠMT č. 410/2005 Sb se dočteme, že *..v zařízeních pro děti předškolního věku je denní doba pobytu venku zpravidla 2 hodiny dopoledne, odpoledne se řídí délkou pobytu dětí v zařízení. V zimním i letním období lze dobu pobytu venku upravit s ohledem na venkovní teploty. Pobyt venku může být dále zkrácen nebo zcela vynechán pouze při mimořádně nepříznivých klimatických podmínkách a při vzniku nebo možnosti vzniku smogové situace. V letních měsících se provoz přizpůsobí tak, aby bylo možné provádět činnost dětí ve venkovním prostředí pozemku i stíněných teras v co největším rozsahu.*³ Častým problémem, na který naráží učitelky mateřských škol, je nevhodné oblečení a vybavení dětí, díky čemuž jsou v závislosti na počasí nuceny pobyt venku vynechat, aniž by se dalo mluvit o mimořádně nepříznivých klimatických podmínkách. V březnovém čísle časopisu Aperio z roku 2006 jsem narazila na zmínku o petici sepsané rodiči dětí jedné české mateřské školy, ve které usilovali o minimalizaci pobytu dětí ve venkovním prostředí a přímého kontaktu dětí s přírodou. Autorka článku poté představila alternativu předškolního zařízení, lesní mateřské školy, kde děti žádnou budovu nemají, pobyt v přírodě je prioritou za každého počasí a rodiče i pedagogové věří a přesvědčují se, že příroda sama může být i dnešním dětem moudrou učitelkou. Mám za to, že to byla vůbec první zmínka v českých médiích o této alternativě ke klasickému předškolnímu institucionálnímu vzdělávání. Jelikož mě tato myšlenka velice zaujala a chtěla jsem se o této problematice více dozvědět, vybrala jsem si lesní mateřské školy jako téma své závěrečné práce. Na podzim 2009 bylo o lesních mateřských

² MŠMT, *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR Bílá kniha*, Praha: Tauris, 2001, s.45

³ 2005/410 Sb. Vyhláška o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých § 21 odst.2

školách v českém jazyce k dispozici jen pár článků na internetu. V České republice existovaly asi 4 kluby inspirující se myšlenkami lesních mateřských škol, z nichž jsem tři během jara 2010 navštívila. Od podzimu 2009 jsem postupně zaznamenala nárůst zájmu o lesní mateřské školy, což se projevilo především možností si o této alternativě přečíst v časopisech, na internetu, v publikacích či shlédnout reportáže v televizi. V půlce roku 2010 vznikly internetové stránky www.lesnims.cz, kde jsou přehledně k dispozici základní informace o principech, historii či legislativě. Také se tam můžeme dočíst, že v současné době již existuje v České republice asi 10 dětských klubů, inspirujících se myšlenkami lesních mateřských škol a dalších 7 se chystá v blízké době zahájit provoz. Jednotlivé kluby jsou velmi různé. Existují takové, kde jsou děti opravdu jen venku a nemají ani žádné stálé zázemí, nebo takové, kde děti chodí jen na časté procházky.

V mnohých evropských zemích je v dnešní době tento způsob předškolní výchovy již naprosto běžný a státem podporovaný. V české republice pomalu roste všeobecná informovanost o tom, co lesní mateřské školy vlastně jsou, nicméně stále ještě se spouště lidem pod pojmem lesní mateřská škola vybaví v pravidelných řadách rostoucí sazenice smrků..

1 CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

V současné době si rodiče pro své dítě mohou vybrat z široké nabídky předškolních zařízení zahrnující mateřské školy státní či soukromé, s širokou paletou zaměření, s výukou cizích jazyků či s alternativním pedagogickým přístupem. V posledních třech letech byla tato nabídka obohacena o dětské kluby, inspirující se myšlenkou lesních mateřských škol. Jedná se o předškolní zařízení, v nichž mají děti, pod vedením zkušených pedagogů, možnost trávit celý den ve venkovním přírodním prostředí.

Hlavní cíl

Hlavním cílem práce je představit alternativní koncept předškolní výchovy, známý pod označením lesní mateřské školy.

Dílčí cíle

Nejllepší způsob poznávání nových věcí je jistě přímý bezprostřední kontakt. Z důvodu vzdálenostní bariéry, je však má práce založena především na teoretickém studiu dostupných pramenů, několika návštěvách ve třech klubech inspirujících se myšlenkami lesních mateřských škol, rozhovoru s pedagogy, dětmi i rodiči a účasti na akreditovaném semináři Cesty lesních mateřských škol, pořádaným občanským sdružením Ekodomov.

Zaměřila jsem se na tyto dílčí cíle:

- návštěva předškolních zařízení v České republice, jenž se inspiruje myšlenkami lesních mateřských škol
- popis charakteristických znaků lesních mateřských škol
- seznámení se s historií u nás i ve světě, současným vývojem a legislativou
- zaměření se na pedagogický koncept Lesních mateřských škol, především pak na alternativní pedagogické systémy, jejichž prvky výchovy i výuky jsou uplatňované či uplatnitelné právě v těchto zařízeních

2 VÝZNAM A CÍLE PŘEDŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Období předškolního věku člověka ovlivňuje víc než jakékoli jiné období jeho života. Dítě během něj prochází obrovským množstvím změn, ať po stránce fyzické či mentální. V raném dětství se u člověka vyskytují tzv. senzitivní fáze neboli fáze imprintingu, kdy dochází k trvalému vtiskávání postojů a návyků. Je tedy velice důležité, v jakém prostředí se dítě pohybuje a jakých vzorů a podnětů se mu dostává. Pro jeho zdárný vývoj má největší význam bezesporu rodina. Rodinnou výchovu pak může doplňovat institucionální předškolní vzdělávání.

Ve školském zákoně je pojednáváno o významu předškolního vzdělávání takto: *Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání.*⁴

Od 1. 9. 2007 pracují všechny mateřské školy povinně podle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, jenž poskytuje mateřským školám základní informace, pokyny a podněty k tvorbě a realizaci školního vzdělávacího programu. Stanovuje cíle předškolního vzdělávání, povinný obsah vzdělávání a podmínky, za kterých má vzdělávání probíhat.

Tento dokument ukládá předškolním pedagogům sledovat především tyto tři rámcové cíle :

- *Rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání*
- *Osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost*
- *Získání osobní samostatnosti a schopnosti projevat se jako samostatná osobnost působící na své okolí.*⁵

Dítě v mateřské škole si osvojuje nejenom jednotlivé schopnosti a poznatky, ale také způsobilost tyto schopnosti a poznatky prakticky a smysluplně využívat. Předškolní vzdělávání tak pomáhá dětem na cestě k budoucímu osvojování si kompetencí potřebných pro život.

⁴ Školský zákon 561/2004 Sb. § 33

⁵ *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, Praha: TAURIS, 2006, s.11

V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání z roku 2004 jsou pro etapu předškolního vzdělávání za klíčové považovány tyto kompetence:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence činnostní a občanské

V dokumentu *Učení je skryté bohatství* – Zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21.století“ jsou vymezeny čtyři typy učení, které se svou podstatou shodují s klíčovými kompetencemi vymezenými v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání. Čtyři typy učení jakožto čtyři pilíře vývoje každého jedince : *Učit se poznávat, což znamená osvojovat si nástroje pochopení, učit se jednat, abychom byli schopni tvořivým způsobem zasahovat do svého prostředí, učit se žít společně, abychom dokázali spolupracovat s ostatními a mohli se tak podílet na všech lidských činnostech, učit se být ve smyslu základního procesu utváření vlastní osobnosti, v návaznosti na tři předcházející pilíře. Všechny čtyři pilíře zároveň tvoří jeden celek, poněvadž jsou vzájemně spjaté a prolínají se.*⁶

Rámcový vzdělávací program umožňuje mateřským školám využívat různých metod i forem vzdělávání, přizpůsobovat vzdělávání konkrétním regionálním i místním podmínkám, možnostem a potřebám. Vytváří prostor pro rozvoj různých programů a koncepcí i pro individuální profilaci každé mateřské školy.

⁶ ÚSTAV VÝZKUMU A ROZVOJE ŠKOLSTVÍ, PEDAGOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, *Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání 1997, s.49

3 LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

Lesní mateřská škola je formou předškolního zařízení, v jehož programu se většina aktivit odehrává venku, děti si hrají a učí se za každého počasí v lese, v krajině, v prostředí, které bylo po staletí pro vývoj dítěte přirozeným.⁷

Toto přirozené prostředí představuje ideální prostor pro rozvoj dětské osobnosti ve všech směrech. Činnosti s dětmi se váží na roční období, děti se prostřednictvím přímých osobních zkušeností a zážitků seznamují s přírodními zákony, rozvíjejí pozorovací schopnosti, vnímání vlastního těla a samostatnosti. Ve věkově smíšených skupinách se učí vzájemné spolupráci a rozvíjejí sebedůvěru.

V LMŠ nechybí činnosti výtvarné, činnosti zaměřené na rozvoj jemné motoriky, rozvoj řeči a školní připravenosti. Pro extrémní nepřízeň počasí bývá k dispozici jednoduché vytápěné zázemí (maringotka, teepee, jurta apod.), popřípadě náhradní program (návštěva divadla, knihovny, tělocvičny aj.)

3.1 Historie LMŠ

3.2.1 Historie LMŠ ve světě

Ve světě má LMŠ již dlouhou tradici, není však přesně známo, kdy a kdo začal jako první myšlenky LMŠ uvádět do praxe. Nejstarší zmínka o této iniciativě pochází z Dánska, kde paní Ella Flatau, matka čtyř dětí, pobývala pravidelně se svými dětmi v přírodě. Postupně se k ní začali přidávat sousedé a známí se svými dětmi. V roce 1954 vznikla na základě jejich zkušenosti občanská iniciativa sdružující příznivce této myšlenky a byla založena historicky první LMŠ. V Dánsku je dnes tento způsob předškolní výchovy velmi rozšířený. *Myšlenka „s dětmi venku za každého počasí“ má již dlouhodobou tradici ve skandinávských zemích. Dnes se zde běžně i v klasických mateřských školách setkáme se spaním venku mimo budovu a s pravidelným programem v přírodě.*

⁷ *Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, srpen 2010, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2010, s. 8*

V Švédsku existuje pod označením “Venku za každého počasí” kolem stovky mateřských škol.⁸ V Německu vznikla nezávisle na dánské iniciativě první lesní MŠ ve Wiesbadenu trvající od roku 1968 dodnes, nezávisle na školské správě. V současné době v Německu nalezneme okolo 1 000 LMŠ a jejich počet stále narůstá. LMŠ je zde již zařazena do systému předškolního vzdělávání, má oporu v legislativě, což znamená i oporu finanční ze strany státu. LMŠ existují také ve Švýcarsku či v Kanadě a v současné době nachází tato myšlenka své příznivce i v Japonsku.⁹

3.2.2 Historie v ČR

Historie LMŠ v ČR se píše teprve od roku 2007, kdy Linda Kubale na svém statku na Liberecku zakládá tzv. „zelenou školku“. Myšlenka je podobná té Dánské. Opět jako v prvním případě, vzniká tato LMŠ z iniciativy rodičů.

V Praze je pak díky občanskému sdružení Ekodomov založen dětský klub Šárynka, fungující od září 2009 jako třídní dopolední provoz a postupně rozšiřující svou nabídku na celý týden.

Ve stejné době se o vznik předškolního zařízení založeném na principech LMŠ a ovlivněném Waldorfskou pedagogikou snaží Radka Jensen Vaculíková v Bouzově, pod občanským sdružením Permalot

Od října 2009 vzniká jako rodičovská iniciativa v Pejškově pod záštitou o.s. Za sebevědomé Tišnovsko dopolední klub. Mezitím PhDr. Tereza Vošahlíková, spolu s pracovní skupinou pro kontakt dětí s přírodou na Ministerstvu životního prostředí usiluje o ukotvení pedagogického konceptu LMŠ ve školském zákoně. PhDr. Tereza Vošahlíková, jenž stála u vzniku pražského dětského klubu Šárynka a dlouhodobě pobývala na stáži v LMŠ v Německu, pořádá pod záštitou o.s. Ekodomov seminář s názvem „cesty k LMŠ“. Od září 2010 začalo provozovat svou činnost dalších asi 5 dětských klubů, pražský Klub Šárynka, se zázemím v jurtě, již nabízí celodenní program.

⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. „*Lesní mateřská škola – kořeny*.— Metodický portál[online]. 19. 08. 2009a.[cit. 21. března 2011. ISSN 1802-4785.

<<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/3261/LESNI-MATERSKA-SKOLA---KORENY.html>>.

⁹ tamtéž

Významným krokem je ministerstvem školství povolený experimentální projekt integrované lesní mateřské školy Lesníček v Praze při Mateřské škole Semínko. V současné době, dle informací na stránkách věnovaných LMŠ, existuje již přibližně 10 klubů a v blízké době se chystá zahájit provoz dalších 7 klubů, inspirovaných ideou LMŠ.

V prosinci 2010 vznikla Asociace lesních mateřských škol, která sdružuje již existující iniciativy inspirované myšlenkou LMŠ a nabízí pomocnou ruku všem, kdo mají o tuto formu předškolní výchovy zájem.

Spousta školek se v dnešní době potýká s tím, že nemohou kvůli omezené kapacitě mnohé děti přijmout. V tom případě vnímám LMŠ jako možné, rychlé a především zřizovatelsky málo náročné řešení této situace.

3.2 Charakteristické znaky

3.2.1 Prostředí

Prostředí, ve kterém se odehrává převážná část programu, je hlavním charakteristickým a od klasických mateřských škol odlišujícím znakem LMŠ *V Německu a dalších zemích, kde se tato forma MŠ osvědčila, jsou děti v lese, na louce či u vody. Existují tak nejen lesní, ale i přírodní MŠ (německy Naturkindergarten, zdůrazňující obecný příklon k přírodě nezávisle na její podobě) či pobřežní MŠ (německy Strandkindergarten).*¹⁰ Jde tedy prioritně o pobyt ve volném přírodním prostředí, ideálně co možná nejmíň zasaženém činností člověka. Takových míst je však u nás již poskromnu a cesta k nim může být i daleká, obzvláště pak v případě velkých měst, ve kterých LMŠ ve velkém vznikají jako odpověď na potřebu kompenzace interiérového způsobu života. *Ve velkoměstech existují dva způsoby, jak zajistit přístup do přírody. Buďto se skupina schází na zastávce hromadné dopravy (případně disponuje vlastním autobusem), kde si rodiče v dohodnutý čas opět vyzvednou své děti. Nebo má LMŠ základnu či místo srazu na okraji města, odkud lze přímo vyrazit do lesa.*¹¹

¹⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. Metodický portál, Články: „*Lesní mateřská škola – zázemí*“ [online]. 22. 11. 2009.[cit.21. 03. 2011.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/6531/LESNI-MATERSKA-SKOLA--ZAZEMI.html>>

¹¹ tamtéž

Disponuje-li LMŠ zázemím, odehrává se program převážně v okolí základního tábora, či v samotném táboře. V praxi se osvědčilo si vybrat 5 -10 míst v různých vzdálenostech od základního tábora. Tento systém snižuje poničení vegetace a půdy, a v období, kdy děti navštěvují ostatní místa, usnadňuje regeneraci. Taktéž umožňuje přizpůsobení se danému počasí. Je dobré vědět o slunečných místech, nacházejících se na kraji lesa, navštěvovaných především při chladných dnech a stejně tak znát místa pod listnatými stromy či převisem, kde se mohou děti s pedagogy v čas deště schovat, či postavit improvizovaný přístřešek z plachty. Velice přínosný pro rozvoj motoriky je svažité terén, který skýtá spoustu využití nejen v zimních měsících při sáňkování. Děti zde také mohou válet sudy či pouštět kulaté předměty. Dalším vhodným místem je hřiště, kde za pomoci herních zařízení, jakými mohou být různé lanové překážky, žebříky, improvizované klouzačky, dochází k cílenému rozvoji motoriky. Velice vděčná a obohacující jsou místa nacházející se na pokud možno mírném a dobře dostupném břehu potoka či rybníka, kde mají děti možnost pozorovat vodní život a prožít si na vlastní kůži živel vody.

V případě zimních měsíců či velmi nepříznivého počasí, jezdí děti s pedagogy na výlety do města, do muzeí, knihoven či divadel, s cílem obohatit program o další různorodé podněty.

3.2.2 Oblečení a vybavení

Jelikož děti s pedagogy tráví ve venkovním prostředí převážnou část programu a to za téměř každého počasí, je v LMŠ je kladen veliký důraz na oblečení a celkové vybavení dětí i pedagoga. Heslem se stalo rčení: „Neexistuje špatné počasí, jen špatně oblečený člověk“.

Na oblečení se doporučuje cibulové vrstvení, kvalitní termo prádlo, obzvlášť v nepříznivém vlhkém počasí nepromokavé svrchní kalhoty. Obuv by měla být kvalitní, kotníková a v závislosti na počasí nepromokavá či v případě letních měsíců prodyšná. Nezbytným vybavením jsou gumáky a pláštěnka.

Každé dítě si nosí batoh, ve kterém by mělo mít svačinu, termosku s pitím, náhradní spodní prádlo a ponožky, v zimě rukavice a termo polštářek, pytlík

nebo krabičku na „poklady“. Na výlety, pro případ sezení na zemi, mají děti na baťoších připevněné podložky z karimatky.

V zázemí má každé dítě uschováno náhradní oblečení- např. v plátěném pytli s ramínkem mohou mít děti náhradní svrchní i spodní oblečení, v zimě rukavice, teplé ponožky, punčocháče, čepice. Nezbytné jsou holinky a přezůvky. Pokud LMŠ nabízí i odpolední program, mívají děti v zázemí uschován spacák.

V batohu pedagoga či asistenta by měl být: (Shrnuto z doporučení Odborů dětí a mládeže několika spolkových zemí Německa) :

- *mobilní telefon, seznam kontaktů na rodiče a zástupce rodičů*
- *lékárnička*
- *plachta proti dešti, která může sloužit i jako podložka („stůl“)*
- *velká karimatka (pro případ převlékání dětí, na sezení)*
- *univerzální náhradní oblečení*
- *role igelitových sáčků, balení vlhčených ubrousků a papírových kapesníků, provázek/lano*
- *fleecová deka (pro rychlé zahřátí v zimě)*
- *lopatka / přenosné suché WC ¹²*

3.2.3 Zázemí

Pro případ velmi nepříznivého počasí i pro některé části programu pak LMŠ mají zázemí, která jsou co možná nejmíň zřizovatelsky náročná. Nejčastěji to bývá maringotka, velký stan, jurta či srub. Jsou však i takové LMŠ, které nemají žádné zázemí, tzv. putovní, nebo LMŠ, jenž využívají zázemí klasické MŠ, popřípadě jiné instituce (viz kap 3.3 Různé podoby LMŠ).

Případný přístřešek vybavený kamny na tuhá paliva, má pak především ochrannou a uskladňovací funkci. Skýtá možnost usušení mokrého oblečení, zahřátí dětí, uskladnění náhradního oblečení či materiálu pro program (knihy,lana,karimatky,...) Jsou LMŠ které nabízí celodenní provoz, pak tedy

¹² VOŠAHLÍKOVÁ,T., *Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*, Praha: Ministerstvo životního prostředí a České republiky 2010, s.53

mají děti možnost odpoledního odpočinku, zpravidla ve spacácích. Další funkcí přístřešku může být poskytnutí zázemí pro přípravu svačiny a oběda, pokud není stravování řešeno jiným způsobem.

3.2.4 Hygiena

Ve většině LMŠ je suchý záchod, umyvadlo a kanistr s kohoutkem s vodou na opláchnutí rukou. Pokud není zdroj pitné vody přímo v táboře, mohou se rodiče střídat v dovážení kanistrů s pitnou vodou do tábora. Na výlety má pedagog ve svém batohu láhev s vodou, toaletní papír, ubrousky, či dezinfekční prostředek na ruce. Taktéž s sebou nosí lopatku, pro případ, že by děti potřebovaly vykonat potřebu. Děti si před každým jídlem ruce buď umyjí, utřou vlhčenými ubrousky, nebo jim pedagog nastříká na ruce dezinfekční prostředek.

3.2.5 Stravování

*Stravování je v lesních mateřských školách řešeno různě, obvykle však neodpovídá požadavkům české legislativy. Obecně jsou provozní podmínky pro stravování v LMŠ založené na konkrétních možnostech školky a na vzájemném, informovaném souhlasu rodičů a zřizovatele.*¹³

Snídaně a svačiny :

- si děti mohou nosit z domova (ve svačínové krabičce, spolu s termoskou s pitím - zde existuje pravidlo nepřinášení jednorázových obalů od potravin do MŠ)
- nebo se na přípravě svačin podílejí rodiče (jednou za určitý čas připraví svačiny pro všechny děti s ohledem na dietická omezení)
- popřípadě si mohou děti připravit svačinu ve formě pomazánky, či salátu společně s pedagogem.

Obědy bývají řešeny následovně:

- MŠ teplé jídlo nezajišťuje (běžné především ve skandinávských zemích)

¹³ VOŠAHLÍKOVÁ, T., *Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*, Praha: Ministerstvo životního prostředí a České republiky 2010, s.37

- MŠ využívá služeb jídelny jiné instituce
- děti si mohou donášet z domu vlastní oběd v termoskách (ideální v případě speciálních dietických požadavků) Taktéž výhoda tohoto způsobu je možnost poobědvat v přírodě, obzvlášť tehdy, když je skupina na delším výletě.
- V případě, že má LMŠ k dispozici kuchyňku uvnitř přístřešku, nebo polní kuchyň, připravuje jídlo kuchařka či rodiče, při čemž mohou pomáhat děti. Tato možnost se mi jeví v duchu LMŠ jako ideální řešení. Děti vidí proces přípravy, mohou se na něm aktivně podílet, navíc je tak pod kontrolou kvalita vstupních potravin i hotového jídla.

Častým jevem v LMŠ je uplatňování při stravování principů zdravé výživy. Dětem je nabízena strava bohatá na zeleninu, ovoce, obilniny a luštěniny. Taktéž je snaha o omezení přísunu bílého cukru a bílé mouky. Děti, které se celé dopoledne pohybují na čerstvém vzduchu snadněji vyhládnou, což je v naší společnosti, trpící nadbytkem, již docela vzácný jev. A jelikož u dětí obzvlášť platí rčení o hladu, který je nejlepší kuchař, stává se aplikace zdravé výživy v LMŠ snadnější.

Výňatek z příručky pro rodiče dětí, navštěvující pražský dětský lesní klub Šárynka:

Strava poskytnutá dětem je většinou lakto-ovo-vegetariánská (neobsahuje maso a masné výrobky, ale zahrnuje v menší míře vejce a mléčné výrobky). V rámci možností upřednostňujeme biopotraviny a produkty od lokálních pěstitelů. Skladba stravy je pestrá, vyvážená a plnohodnotná, odpovídající potřebám vyvíjejícího se dětského organismu. Strava obsahuje hodně zeleniny, ovoce, dostatek luštěnin, obilovin a vhodných nápojů. Snažíme se co nejvíce omezit bílý řepný cukr (ke slazení používáme sušené ovoce, slady a třtinový cukr), vyhýbáme se konzervovaným potravinám a výrobkům s obsahem aditiv („Éček“). Přihlížíme k individuálním potřebám dětí a k omezením vzhledem k potravinovým alergiím a respektujeme rodiči zvolený způsob stravování (např. vegetariánství z důvodu filosofického nebo náboženského)-Pitný režim – po celý den je dětem nabízen dostatek tekutin (v zimě teplý bylinkový čaj z termosek, v létě voda nebo vychlazený čaj, voda.)¹⁴

¹⁴ *Dětský klub ŠÁRYNKA. Příručka pro rodiče. Praktické informace o provozu DKŠ. Školní rok 2010/2011 [online]. 03.11. 2010.*

3.2.6 Pedagogický přístup

Pro české dětské kluby inspirované myšlenkou LMŠ, je charakteristický nedirektivní respektující přístup k dítěti jako k individualitě. Při práci s dětmi uplatňují v mnoha případech pedagogičtí pracovníci zásady obsažené v knize Respektovat a být respektován (viz kap.4.3 Respektovat a být respektován). Děti nejsou řízeny pomocí příkazů, bezobsažného chválení a trestů, ale jsou vedeny k přijímání důsledků svých činů a vytváření vlastní sebeúcty skrze to, jak se chovají.

Děti se učí respektovat hranice, ať už se jedná o ty ve vztazích či prostoru. Hranice v přírodě jim většinou nejsou vyznačeny konkrétně fyzicky - LMŠ bývají nazývány „školkami bez zdí a plotů“. Děti jsou vedeny k zodpovědnosti, vzájemné spolupráci a ohleduplnosti vůči ostatním a vůči přírodě. Spontánně se učí samostatnosti a to především při sebe obslužných činnostech. Učí se vnímat své pocity ohledně tepla a zimy a rozhodnout se například, zda si přiblíknou či sundají některou z vrstev oblečení, jenž mají buď na sobě nebo ve svém batohu.

Velké nároky jsou zde kladeny na osobnost pedagoga. Ten se musí umět v přírodě pohybovat a dětem svým příkladem ukazovat, kterak se k přírodě a ke všemu co v ní žije vztahovat. Neméně důležité jsou pak jeho osobnostní kvality, jeho schopnost využívat ve vztahu k dětem komunikačních dovedností, vedoucích k budování vzájemného respektu a partnerství a posilování zdravé sebedůvěry.

3.2.7 Počet pedagogických pracovníků

Důležitým prvkem LMŠ je počet pedagogických pracovníků a velikost skupiny. Na rozdíl od běžné státní MŠ kde se třída MŠ *naplňuje do počtu 24 dětí a ze zákona může zřizovatel povolit výjimku až na 28 dětí ve třídě*¹⁵, v případě lesních mateřských škol se doporučuje podstatně menší skupina dětí.

[cit.21. 03. 2011.] Dostupný z [www](http://www.ekodomov.cz/fileadmin/4_Ekocentrum_Sarynka/Detsky_klub/Dokumenty/prirucka_pro_rodice_dks_03112010.pdf):

<http://www.ekodomov.cz/fileadmin/4_Ekocentrum_Sarynka/Detsky_klub/Dokumenty/prirucka_pro_rodice_dks_03112010.pdf>.

¹⁵ **Školský zákon** 561/2004 Sb., § 34 odst. 1

Pravidlem pro lesní MŠ v Německu je, aby na více než 3 děti dohlížely vždy 2 osoby, přičemž jedním z dozoru je pedagog se zákonem předepsaným vzděláním. Optimální poměr je 12–22 dětí na 2 pedagogy.¹⁶ V případě české republiky je momentální praxe taková, že ve skupině, kterou vedou dva pedagogové nebo pedagog a asistent je maximálně 14–15 dětí.

3.2.8 Spolupráce s rodiči

Pro každou lesní MŠ je typická úzká spolupráce pedagogů s rodiči, která je nezbytná pro kvalitu a bezpečnost výchovy v lese.¹⁷ V mnoha případech právě od rodičů vychází snaha o založení LMŠ. Taktéž se mají možnost podílet na organizaci či technickém zabezpečení chodu LMŠ (úpravy terénu, chystání dřeva, příprava jídla či např. šití textilních doplňků do interiéru-kapsářů, podsedáků, atd.), pomáhají při výjimečných akcích (tradiční oslavy, společné výlety, apod.), vyjadřují se k vizi a chodu LMŠ.

Jelikož mnohé LMŠ zajišťují pouze dopolední program, stává se tato alternativa předškolního vzdělávání možná pouze pro rodiče, z nichž jeden je buď na rodičovské dovolené, v domácnosti, či pracuje jen na částečný úvazek.

3.3 Různé podoby LMŠ

Z hlediska organizace lze LMŠ rozdělit do dvou základních typů:

- *samostatná LMŠ*
- *integrovaná LMŠ*

Dále existují různé formy zapojení prvků LMŠ do programu běžných MŠ či ekoškolek (např. projektové týdny v lese, pravidelné „lesní dny“ atd.).

¹⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, T., *Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*, Praha: Ministerstvo životního prostředí a České republiky 2010, s.30

¹⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. „*Role předškolního vzdělávání ve výchově k udržitelnému rozvoji.*— In: Činčera et al. *Člověk + příroda = udržitelnost? : Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti.* Praha: Zelený kruh, 2009, s.33

3.3.1 Samostatná LMŠ

Samostatná neboli pravá LMŠ se dále dělí na LMŠ s vlastním zázemím, což může být jurta, teepee, maringotka či srub. Druhým typem jsou LMŠ tzv. putovní, kdy se děti a pedagogové schází na zastávce hromadné dopravy, odkud společně vyráží do okolního lesa. V případě nepříznivého počasí pedagog postaví improvizovaný přístřešek z cely či igelitu, nebo mohou mít možnost využívat prostory další instituce- školy, knihovny, či skautské základny.

Samostatné LMŠ jsou velmi rozšířené v Německu (tzv. Waldkindergarten), kde jich je v současné době kolem jednoho tisíce ¹⁸

3.3.2 Integrovaná LMŠ

Integrovaná LMŠ je rozšířeným typem předškolního zařízení zejména v Dánsku. Integrace může probíhat dvěma způsoby. Společně fungovat tak můžou:

- *běžná MŠ s lesní třídou*
- *samostatná lesní MŠ se zázemím v běžné MŠ ¹⁹*

Lesní třída běžné mateřské školy vychází denně (minimálně na dopoledne) do lesa, do MŠ se vrací na oběd, případně odpočinek a odpolední program. Je tím zajištěna celodenní péče, která je u samostatných LMŠ méně častá.

V případě propojení běžné MŠ se samostatnou LMŠ vypadá samotný provoz podobně, liší se pouze v tom, že jsou dva zřizovatelé, kteří se na sdílení prostoru běžné MŠ pro čas oběda, případně i odpočinku, písemně dohodnou.

3.4 Legislativa

Jelikož LMŠ u nás nesplňují řadu podmínek pro zařazení do rejstříku škol, nemohou se ani nazývat mateřskými školami a od státu nedostávají žádné dotace. Zřizovatelem může být nezisková organizace, občanské sdružení,

¹⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, T., *Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*, Praha: Ministerstvo životního prostředí a České republiky 2010, s.17,18

¹⁹ tamtéž s.19

či fyzická osoba s živností. Jedná se pak nejčastěji o dětské kluby či rodinná centra. Takto se na ně nevztahují vyhlášky o počtu pedagogických pracovníků, hygieně či stravování. Což na jednu stranu dává těmto klubům jistou volnost, zároveň jsou tím však připraveny o možnost uznání jakožto plnohodnotného vzdělávacího zařízení a zůstávají paradoxně drahou alternativou po boku dalších soukromých mateřských škol vyznačujících se obvykle luxusním zázemím a finančně nákladným programem. Stejná situace byla před více než deseti lety v Německu. Od jejich uznání v roce 1996 a možnosti registrace jakožto předškolního zařízení počet lesních mateřských škol v Německu stále narůstá.

Od září 2010 MŠMT ČR povolilo pokusné ověřování provozu integrované lesní mateřské školy Lesníček, který tímto může nést označení „mateřská škola“. Pokusné ověřování potrvá dva roky. Činnost lesní školky Lesníček průběžně sleduje MŠMT ČR i VÚP. Na základě výsledků ověřování (resp. pokud se tato forma osvědčí) by měl být zahájen legislativní proces novelizace právních předpisů, kterou by bylo umožněno integrování LMŠ do provozu běžné mateřské školy.

V prosinci 2010 vznikla Asociace lesních mateřských škol (ALMŠ), sdružující již existující iniciativy inspirované myšlenkou LMŠ. ALMŠ nabízí pomoc těm, kdo mají o tuto formu předškolní výchovy zájem, sdílením zkušeností o fungování a programu lesních MŠ, poradenskou a osvětovou činností. Přípravuje podklady pro legislativní změny, jejichž cílem je uznání lesní MŠ jako plnohodnotné alternativy ke klasické mateřské škole. V této oblasti navázala na činnost pracovní skupiny pro kontakt dětí s přírodou na Ministerstvu životního prostředí. Momentálně se čeká, jak se osvědčí prvotní provoz integrované lesní mateřské školy Lesníček v českých podmínkách. Na základě výsledků tohoto pokusného ověřování jsou ochotni připravit úpravy legislativy.

3.5 Vzdělávací program LMŠ

Každý den v lese je jedinečný. Příroda, jako volné prostředí se stálými změnami a ve své rozmanitosti, nabízí dětem nepřeberné množství podnětů pro jejich zdravý vývoj. Pročteme-li podrobně očekávané úrovně jednotlivých kompetencí definovaných v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, zjistíme, že není nutné vázat jejich dosažení na interiéry, a že lze všechny úrovně kompetencí rozvíjet ve venkovním prostředí.

Východiskem pro vzdělávací program v LMŠ je situace, spontánní hra a přímá zkušenost dětí. PhDr. Tereza Vošahlíková, jmenuje ve své publikaci Ekoškolky a lesní mateřské školy tři hlavní výchovné cíle:

1. Rozvíjet hrubou a jemnou motoriku dítěte pomocí přirozených všudypřítomných podnětů a možností k pohybu.

Les jako jedno velké hřiště poskytuje dětem spoustu příležitosti k rozvoji hrubé motoriky. Děti se mohou v prostoru lesa dosyta vyběhat a vyřádit, z padlých stromů, hustých větví či přirozených terénních nerovností vznikají překážkové dráhy. Děti, které nemají možnost pravidelného pobytu v lesním prostředí, mívají problém se v lese pohybovat. Klopýtají, zraňují se, jsou brzy unavené. Na rozdíl od nich se pro děti z LMŠ pohyb lesem stane časem přirozeným, ať je sucho, bláto, či sníh. Navíc děti pobytem na čerstvém vzduchu výrazně posilují svou přirozenou imunitu.

Program v LMŠ je připravován tak aby přirozeně navazoval na roční období a místo, kde se v daný den budou děti s pedagogy pohybovat. Jako pomůcky jsou nejčastěji využívány přírodniny. Kamínky, klacíky, různé šišky, písek, kůra stromů. Klacík může sloužit jako tužka na kreslení v písku, kamínky jako hudební nástroj nebo počítadlo. Hračky se v LMŠ většinou nepoužívají. Děti se učí vidět herní materiál kolem sebe. Na druhou stranu to, co v lese nenajdou, je možné do školky přinést – knížky, tužky, pastelky.

2. Využívat k učení všechny smysly, celé tělo a všechny úrovně vnímání a to způsobem, který je dětem příjemný.

Děti zažívají doslova na vlastní kůži proměny přírody, růst rostlin, specifika různých živlů (voda, vítr, oheň, země). Mohou poznávat všemi smysly

jak voní kůra stromu či letní louka, jak zní různé druhy dřeva. Prožívají proměny vlastních nálad a naladění celé skupiny v souvislosti s přírodou. Poznávají své hranice. Důležitým prvkem, obzvláště v chladných dnech, je pro LMŠ oheň. Většinou mívají ohniště v zázemí tábora, popřípadě na základě domluvy s lesníky i v jiných místech, která navštěvují.

3. Rozvíjet spolupráci, respekt k druhému, samostatnost.

Děti jsou vedeny k budování vzájemného respektu a partnerství a posilování zdravé sebedůvěry. Věkově smíšená skupina přirozeně podněcuje k spolupráci, proměnlivé podmínky v přírodě zase k samostatnosti a vlastní zodpovědnosti.

Jako další podpůrné cíle PhDr. Tereza Vošahlíková uvádí:

- poznávat rostliny a zvířata v jejich původním životním prostředí,*
- sledovat rytmy ročních období a přírodních jevů,*
- rozvinout citlivost pro ekologické souvislosti a propojení, stejně tak jako respekt a vědomí hodnoty společenství lesa a života,*
- prožitkem ticha se stát citlivějšími k mluvenému slovu a všem zvukům.*²⁰

Děti jsou citlivě vedeny k tomu, aby si utvářely blízký vztah s přírodou. Učí se stopy zvířat, názvy rostlin a jejich využití, jejich význam pro ostatní obyvatele lesa i pro ně samotné. Učí se o místě, kde žijí, pracují s rozmanitými tématy z přírody, tradic, každodenního života, literatury, jenž mohou zpracovávat ve společné diskuzi, dramatizační hrou, výtvarným ztvárněním či písněmi a říkadly.

LMŠ jsou důkazem, že děti mohou prožít většinu času venku a že i tak budou dobře připraveny pro život. Není třeba vázat získání kompetencí na interiéry. I v přírodě mohou děti získat kompetence, které budou potřebovat k dalšímu životu.

Pro ilustraci zde uvádím vzorový denní program integrované lesní mateřské školy LESNÍČEK:

²⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, T., *Role předškolního vzdělávání ve výchově k udržitelnému rozvoji*.-In: Činčera et al. Člověk + příroda = udržitelnost? : Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, enviromentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009., str.31

- 8:00 – 8:30 setkání dětí a pedagogů na kraji lesa v areálu Toulcova dvora. Záznam převzetí dětí od rodičů (kompetence sociální a personální)
- 8:30 – 9:00 Ranní kruh (pozdravení, zopakování „Pravidel lesa“ doplněné tancem a zpěvem (kompetence komunikativní)
- 9:00 – 9:30 „Obsazení“ části lesa (motivace k denní činnosti (kompetence k řešení problémů)
- svačina, hygiena
- 9:30 – 10:00 „Lesní hry“ (např. hnětení hlíny s vodou z pařezů převrácených stromů (kompetence činnostní a občanské)
- 10:00 – 10:30 Řízená činnost pedagogem (např. přinést dva velké a dva malé listy (kompetence k učení)
- Společná aktivita (např. vyprávění příběhů a pohádek (kompetence komunikativní)
- 10:30 – 11:00 „Lesní hry“ (např. záchrana zraněného ptáčka (kompetence k řešení problémů)
- 11:00 – 11:30 „Závěrečný kruh“ (pedagogové se ptají, co se dětem líbilo a nelíbilo (kompetence sociální a personální)
- 11:30 - 12:00 oběd²¹

Děti které mají možnost zblízka poznávat určité místo v přírodě, si vytvoří citový vztah k jeho obyvatelům, seznamují se s nimi i s jejich způsobem života. Začnou si dříve neznámých bytostí vážit a snáze pochopí jejich úlohy v celé přírodě. K vytvoření respektu a pocitu zodpovědnosti je již jen krůček. Lidské zásahy do přírody pak vidí na základě nově vybudovaného vztahu jinýma očima a dotýkají se i jich samotných.²²

²¹ **Dětský dopolední klub Lesníček** [online]. [cit.21. 03. 2011.] Dostupný z [www: < http://www.webareal.cz/seminko/5-LESNICEK/30-Detsky-dopoledni-klub>](http://www.webareal.cz/seminko/5-LESNICEK/30-Detsky-dopoledni-klub).

²² Hederer, J., **Životní prostředí a výchova**.1.vydání, Praha: Portál 1994, str.10

4 ALTERNATIVNÍ PEDAGOGICKÉ SMĚRY A MOŽNOST JEJICH VYUŽITÍ V LMŠ

Vzdělávací program lesní MŠ může být inspirován různými pedagogickými směry. Podle zahraničních i domácích zkušeností je toto propojení možné a přínosné. V následující kapitole bych se chtěla zaměřit na několik alternativních pedagogických směrů a jejich využití v prostředí přírody.

4.1 Waldorfská pedagogika

„Řekni mi to – a já to zapomenu.

Ukaž mi to – a já si vzpomenu.

Nech mě to udělat – a já si to zapamatuji.“

(Čínská moudrost)

Rudolf Steiner (1861-1925) byl rakouský filosof, pedagog, umělec, dramatik a sociální myslitel. Byl zakladatelem Waldorfské pedagogiky, biodynamického zemědělství, antroposofického lékařství a eurytmie.

První waldorfská škola byla založena v roce 1919 ve Stuttgartu na popud továrníka Emila Molta pro děti zaměstnanců cigaretové továrny Waldorf-Astoria. O něco později Elizabeth Gruneliusová zřídila při škole i první mateřskou školu s Waldorfskou pedagogikou. *Dnes jsou Waldorfské školy ve světě jedním z nejrozšířenějších typů alternativních škol. V roce 2000 existovalo 1800 Waldorfských mateřských škol ve 49 zemích všech kontinentů.*²³

4.1.1 Principy Waldorfské pedagogiky uplatnitelné v LMŠ

„Z dítěte vyroste společenský tvor, když je jeho okolí uspořádané a ohleduplné. Bude čestné a pravdomluvné, když v jeho okolí platí čest a pravda. Musíme neustále překládat z oblasti myšlení do oblasti jednání to,

²³ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout... Vzdelávací program waldorfské mateřské školy.* Praha: Maitrea, 2007, str.9

*co hodláme dosáhnout ve výchově malého dítěte. Z toho také vychází celá metodika řízení mateřské školy.*²⁴

Základním rysem Waldorfské pedagogiky je snaha o celistvý rozvoj člověka, jenž je chápán jako bytost tělesná, duševní a duchovní. Je podporován jeho všestranný rozvoj ve snaze vyhnout se nadměrné specializaci a jednostrannosti. Stejnoměrně se rozvíjí duševní i tělesné kvality, myšlení, cit i vůle - hlava, srdce, ruce i nohy. V procesu vzdělávání jsou zapojovány a oslovovány všechny smysly. Při výchově a vzdělávání je snaha o maximální možný respekt vůči dětské individualitě, jeho temperamentu, talentu a vývojovým potřebám. Zaměřuje se *především na utváření vztahu ke světu za pomoci sil myšlení, cítění i vůle. Výrazným prvkem je pěstování humanity a lidskosti, tolerance a porozumění druhým*²⁵

- **Dítě prvního sedmiletí**

*W.P. vychází z teorie R.Steinerja, že vývoj člověka probíhá v přibližně sedmiletých cyklech. Každý člověk prochází jednotlivými fázemi osobitým způsobem a v každé vývojové fázi jsou možnosti pro optimální rozvoj rozmanitých lidských vlastností a sil.*²⁶

První sedmiletí je považováno do výměny zubů. Toto období je obdobím předškolním, tedy i týkajícím se problematiky LMŠ. Poznatky, jenž prošly zkouškou již dlouhého trvání tohoto stále ještě za alternativní považovaného pedagogického směru, mohou být inspirací pro přístup k dětem právě v LMŠ, pro které je společný respektující přístup vůči dětské individualitě.

Dítě prvního sedmiletí jako by bylo „jedním smyslovým orgánem“, napodobuje (zvnitřňuje) vše, s čím se setkává. Nejedná se pouze o to, co se zjevně děje kolem něj, nýbrž o všechno, co dítě může vnímat svými smysly; nejde pouze o vnější, ale i o vnitřní duševní gesta vychovávajícího člověka (co si o někom myslím, jaký k němu mám vztah, s jakým zaujetím vykonávám činnost, kterou jsem pověřen vykonat, míra pravdivosti či nepravdivosti našich

²⁴ GRUNELIUSOVÁ, E., M. *Výchova v raném dětském věku*. Praha: Baltazar, 1992. s. 16.

²⁵ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout... Vzdělávací program waldorfské mateřské školy*. Praha: Maitrea, 2007, str.10

²⁶ *Waldorfská mateřská škola. Koncepte výchovné práce ve waldorfské MŠ na Praze 3, Koněvova* [online]. [cit.21. 03. 2011.]

Dostupný z [www: <http://www.waldorfskaskolka.cz/clanky/skolka.html>](http://www.waldorfskaskolka.cz/clanky/skolka.html)

vyjádření, míra morálnosti našich postojů). Lze z toho vyvodit, že v okolí dítěte by se tedy nemělo vyskytovat nic, co není hodno napodobení.²⁷

Zde narážíme na osobu vychovatele, na jehož osobnost jsou kladeny veliké nároky. A to nejen na jeho kreativitu, ale především na jeho morální a etické vlastnosti. Podstatný je jeho vztah k dětem a neustálá práce na sobě. *Ve výchovném úsilí je jediné skutečně účinné pouze to, co je výsledkem naší práce na sobě. Jenom tomu je dnešní dítě schopno při vzájemném setkání uvěřit.²⁸*

- **Nehotové hračky a volná hra**

Opravdovost, na niž je kladen ve Waldorfské pedagogice důraz, se odráží i v materiálech, jenž jsou užívány pro hru či výuku. Jsou preferovány především materiály přírodní, *poskytující dítěti původní, přirozenou, pravdivou, nezkreslenou smyslovou informaci o světě.²⁹* Taktéž je pro Waldorfskou pedagogiku charakteristické používání tzv. „nehotových hraček“, které podporují hravost a svou jednoduchostí neuzavřou dětskou fantazii, tolik potřebnou, pro tvůrčí přístup k životu. Jedná se o hračky z přírodních materiálů. Například šité panenky, dřívka různých druhů, oblázky, ovčí rouno, hedvábné šátky či figurky z včelího vosku. Tento princip je uplatňován i v LMŠ. *Důležitým výchovným prostředkem předškolního období je volná hra, jež rozvíjí fantazii a je schopna zprostředkovat dětem jisté umělecké hodnoty (pokud je správně navozena). Jednou z cest vedoucích ke zkvalitnění hry je preferování hraček, které mají přírodní podstatu a jednoduchý „nehotový“ tvar. Kamínky, špalíčky, mušle, odřezky látky, klubička provázků pozitivně působí na rozvoj obrazotvornosti, ale i myšlení a řeči dětí.³⁰*

²⁷ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout...Vzdělávací program waldorfské mateřské školy*. Praha: Maitrea, 2007, str.13

²⁸ SMOLKOVÁ, T., *Na cestě od lilie k růži, aneb, Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě*. Praha: Maitrea, 2008, str.41

²⁹ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout...Vzdělávací program waldorfské mateřské školy*. Praha: Maitrea, 2007, str.28

³⁰ VALENTA, M., *Waldorfská pedagogika a jiné alternativy*, Vydavatelství UP Olomouc 1993, str. 35

- **Rytmus dne, týdne, roku.**

Dítě potřebuje zažívat řád v čase, prostoru i vztazích. Na základě řádu vnějšího si dítě vytváří řád vnitřní. Děti potřebují rituály, pro něž je charakteristická určitá neměnnost – v čase a ve způsobu provádění. Potřebují vědět, co se bude dít. Svět se pro ně stává pomocí rituálů alespoň trochu předvídatelným.

*Dítě chce zažívat jistotu opakujících se věcí, bohatství společně sdílených rituálů, které mu umožní orientovat se v souvislostech a poskytnou mu vědomí, že existuje v tomto proměnlivém světě něco, co zná a na co se může spolehnout.*³¹ Během dne se s dětmi setkáváme se spoustou příležitostí si vytvořit malé rituály, opakující se každý den. Jedná se často o stereotypní činnosti jako je čištění zubů, stolování, pohádka na dobrou noc. Dítě se pomocí nich orientuje v čase.

Velké rituály, jež doprovází různé slavnosti a svátky, umožňují prožívání dvou druhů času : *čas všední a čas sváteční. Každý z těchto časů má svůj vlastní rytmus a své vlastní zákonitosti- v čase svátečním činíme(nebo bychom se o to aspoň měli pokusit) jiné věci než v čase všedním, každodenním. Takto rytmicky prožívaný čas má jeden velký psychologický význam: dovolí nám, abychom se mohli na něco těšit, očekávat a poté v onom slavnostním okamžiku prožít pocit naplněného očekávání. V dnešní době, kdy si můžeme zdánlivě kdykoli dopřát cokoli se tento druh uspokojení vytratil*³²

Ve waldorfských mateřských školách je rytmus dne „podřízen“ rytmu týdne, což v praxi znamená, že i během týden se opakují určité činnosti. Například v pondělí se pravidelně modeluje z včelího vosku, v úterý peče chleba, středa je hudební, výtvarná či zaměřená na pohybovou výchovu. Vše je pak podřízeno rytmu celého roku. Podobně lze rozdělit týden i v LMS. Uvádím zde příklad lesního klubu v Mokrovratech, čerpajícího z Waldorfské pedagogiky:

Řízené činnosti v rytmu týdne:

- *PO: tvoření z přírodnin*
- *ÚT: modelování ze včelího vosku a dalších přírodních materiálů*
- *ST: příprava svačinky s využitím darů lesa*

³¹ SMOLKOVÁ, T., *Na cestě od lilie k růži, aneb, Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě.* Praha: Maitrea, 2008, str.30

³² SMOLKOVÁ, T., *Na cestě od lilie k růži, aneb, Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě.* Praha: Maitrea, 2008, str.19

- ČT: malování s použitím přírodních pigmentů
- PÁ: péče o potůček, studánky, rostlinky, sázení stromků a další ekologické aktivity ³³

Slavnosti

Tradiční součástí života waldorfské školy jsou slavnosti. Vycházejí z lidových tradic, které se vztahují k koloběhu roku a křesťanským i předkřesťanským svátkům. (Vynášení Morany, svátek stromů, Velikonoce, Vánoce, otvírání studánek, svátek světla s lampióny, Svatý Jan, Svatý Martin, ...).

Přínos slavností spočívá především v těšení se, v přípravě, malování a tvoření předmětů k oslavě, jenž zahrnuje také tematické vyprávění, učení nových říkanek, pranostik a písní. Na přípravě slavností se úzce podílejí rodiče. *Svátky roku, ať byly prožívány našimi dávnými předky nebo člověkem žijícím v současné době, jsou vždy jedním ze zdrojů jistoty, orientace a pocitu zabydlenosti ve vlastní kultuře.* ³⁴

Vzdělávací obsah lesních klubů inspirovaných myšlenkou LMS a Waldorfskou pedagogikou vychází často právě ze slavností v průběhu roku. Uvádím zde příklad již dříve zmíněného klubu v Mokrovratech:

Významnou možností nacházení ohleduplného a ochraňujícího vztahu k přírodě je celé spektrum slavností, které jsou obsahovým základem projektu.

Slavnosti v průběhu roku:

- *Michaelská slavnost*
- *Martinská slavnost*
- *Adventní a vánoční slavnost*
- *Tříkrálová slavnost*
- *Masopust*
- *Jarní slavnost*
- *Velikonoce*
- *Svatodušní svátky*
- *Svatojánská slavnost*

³³ *Dítě v lese. Vzdělávací obsah našeho projektu „dítě v lese“* [online]. [cit. 21. 03. 2011.] Dostupný z [www: <http://www.ditevlese.cz/php/vzdelavani.php>](http://www.ditevlese.cz/php/vzdelavani.php).

³⁴ SMOLKOVÁ, T., *Slavíme s dětmi svátky*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2009, str. 11.

*Tyto slavnosti charakterizují běh přírody během celého roku. Každá slavnost je vyvrcholením jednotlivého období. Veškeré činnosti a aktivity jsou v souladu s charakterem jednotlivých období a poskytují tak dětem možnost toto konkrétní období plně prožívat. Vzdělávací obsah je naplňován v pěti hlavních řízených činnostech, které se pravidelně opakují v týdenním rytmu, vztahují se k probíhajícímu podtématu, a děti se jich účastní podle svého zájmu.*³⁵

• **Malba a modelování**

U dětí je zapotřebí kultivovat všechny tři složky duše- myšlení, cítění i vůli. Dítě bývá zatěžováno často jednostranně myšlením. Právě malování je výchovou cítění a vůle.

Ve waldorfských mateřských školách děti nezačínají tématickou malbou (postava, autíčko,..), ale seznamují se s barvami, prožívají svět barev. Děti pozorují, jak se jedna barva setkává s druhou, jak vznikají nové barvy. Takovéto malování nevede k soutěživosti nebo k obkreslování, ale má především léčebné účinky, neboť vyrovnává napětí a únavu z jednostrannosti. Barvou se posiluje citový život dětí. Pro předškolní děti je nejvhodnější malování akvarelovými barvami technikou mokré do mokrého nebo malování bločky z včelího vosku.

Taktéž při modelování z včelího vosku, je podstatný prožitek. *Tento materiál je dítěti velmi příjemný svou barevností, vůní a schopností udržet tvar i teplotu, jenž mu byla manipulací s ním vtisknuta.*³⁶

Práce dětí se pokud možno nepojmenovávají a rozhodně nehodnotí.

Pohádky a dramatizace

Waldorfská pedagogika se vyznačuje ojedinělou metodou, používanou již od předškolního věku, kterou je pravidelná četba klasické pohádky. *Pohádka odpovídá obsahem vždy danému ročnímu období, má v denním programu své*

³⁵ *Dítě v lese. Vzdělávací obsah našeho projektu „dítě v lese“* [online]. [cit. 21. 03. 2011.] Dostupný z [www: <http://www.ditevlese.cz/php/vzdelavani.php>](http://www.ditevlese.cz/php/vzdelavani.php).

³⁶ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout... Vzdělávací program waldorfské mateřské školy. Praha: Maitrea, 2007, str. 39*

stálé místo a jedna pohádka je čtena, vyprávěna, nebo dramaticky ztvárňována vždy více dnů za sebou-obvykle 10-15 dnů³⁷

S drastickou názorností, jakou nenajdeme v žádném jiném druhu báje, ukazuje pohádka, jaké jsou vlastně jednající postavy ve svém nitru. Dětem se tu nabízí poznání lidí, jaké nelze zpřístupnit žádnou jinou formou, které však může velmi napomáhat k tomu, aby v nich vypěstovalo cit pro spravedlnost a bezpráví³⁸. Fenoménem dnešní doby je odklon od četby klasické pohádky směrem ke kýčovitým příběhům, jenž jsou sice prosty často až zarážející morbidnosti, nicméně i jakéhokoliv hlubšího sdělení a jejichž jazyk svou jednoduchostí kontrastuje s bohatým jazykem klasické pohádky.

Jsou-li pohádky vyprávěny správným způsobem, tj. nesentimentálně, bez rozumářských výkladů, šetrně, ba křehce, a aniž přidáváme různé detaily, může být líčení čarodějnic a obrů pro děti právě správný způsob, jak prožít „zlo ve světě“ v obraze, dříve, než je samy potkají. U mocností zla, o nichž se dětem vypráví v „opravdových“ pohádkách, je nejhorší to, že skutečně existují.³⁹

³⁷ SMOLKOVÁ, T., *Dítě v úctě přijmout...Vzdělávací program waldorfské mateřské školy. Praha: Maitrea, 2007, str.42*

³⁸ CARLGREN, F., *Výchova ke svobodě: Pedagogika Rudolfa Steinera. Praha: Baltazar 1991, str.125*

³⁹ *tamtéž str.126*

4.2 Montessori pedagogika

Marie Montessori (1870-1952), italská lékařka, pedagožka, průkopnice mírového hnutí a organizátorka boje za práva dětí a žen, patří k významným postavám reformě-pedagogického hnutí. Pedagogika M.M. tvoří ucelený a propracovaný vzdělávací systém, který respektuje vývojová období dítěte, vychází z jeho potřeb, pomáhá rozvíjet schopnosti a vnímání sebe i okolí.

4.2.1 Principy Montessori pedagogiky uplatnitelné v LMŠ

- **Objevování poznatků samotným dítětem**

Klíčovým principem Montessori pedagogiky je vlastní objevování poznatků samotným dítětem. *Maria M. vycházela z předpokladu, že dítě samo nejlépe ví, co je pro něj v kterém období nejvhodnější, co vyhovuje jeho spontaneitě.*⁴⁰ Montessori metoda v dětech probouzí potřebu učit se, porozumět okolí, vyznat se v souvislostech.

- **Senzitivní fáze**

Montessori pedagogika Pokládá důraz na respektování individuálního vývoje a využití senzitivních (citlivých) fází každého dítěte. Senzitivními fázemi nazývá M.M období zvýšené vnímavosti a schopnosti k osvojení dovedností. *Senzitivní fáze trvají jen určitou dobu a nenávratně se zakončí, ať již jsou využity nebo ne. Člověk se nikdy jistě věci tak jednoduše nenaučí jako v odpovídající citlivé fázi. Dospělý nemůže z vnějšku na tato citlivá období zapůsobit, nemůže je ani ovlivnit. Může jen dítě pozorovat a dát mu v připraveném prostředí to, co v této fázi potřebuje.*⁴¹

Druhy senzitivních fází: Fáze řeči, fáze řádu, fáze tříbení smyslů, fáze fascinace malými věcmi, fáze sociálních vztahů, fáze pohybu.

⁴⁰ ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., *María Montessori-aktuálně*. Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, str.13

⁴¹ ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., *María Montessori-aktuálně*. Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, str.13

- **Polarizace pozornosti**

Je schopnost dítěte se maximálně koncentrovat na určitou činnost. Pokud je dítě takto zaujato, nemá být vyrušováno a má mu být poskytnut dostatek času, aby práci samo dokončilo. Pro zdravý růst dítěte je důležité, aby mělo možnost zakoušet koncentraci, opakovaně vykonávat činnost, kterou si samo zvolí.

- **Příprava vhodného prostředí**

V Zařízení M.M se klade velký důraz na pořádek, čistotu a upravenost prostředí. Materiál by měl být dětem lehce dostupný a mít své stálé místo. *Vnější pořádek může nejprve pomoci orientovat se správně v chaosu světa. Pořádek je základem panování člověka nad věcmi. Na základě vnějšího řádu si dítě vytváří řád vnitřní. Dítě potřebuje řád:*

- V čase
- V prostředí
- Ve vztahu dospělého k dítěti⁴²

Prostředí má být uspořádáno tak, aby v něm byly prostředky záměrně působící a podporující sebevýchovu⁴³

- **Osobnost učitele**

Nedílnou součástí připraveného prostředí je i osobnost učitele. Ten se pozorováním učí porozumět zákonitostem dětského vývoje, přijímá a ctí práci dítěte a napomáhá mu k nezávislosti. Jeho hlavním úkolem je příprava vhodného, podnětného prostředí, které povzbuzuje dítě k aktivitě.

Dospělý dítě neučí, protože dítě se učí samo. Vede ho však na cestě životem, usměrňuje jeho psychickou a fyzickou aktivitu a zprostředkovává nové poznatky⁴⁴ Což vyjadřuje i motto celé Montessori pedagogiky: „Pomoz mi, abych to dokázal sám.“

⁴² ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., **Maria Montessori-aktuálně**. Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, str.14

⁴³ tamtéž s.13

⁴⁴ ZELINKOVÁ, O., **Pomoz mi, abych to dokázal. Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes**. Praha: Portál, 1997, str.75

„Učitel je pasivní pozorovatel vývoje dítěte. Jeho úloha spočívá v odstraňování překážek a přípravě materiálu. Je spojovací článek mezi dítětem a předměty v jeho okolí.“⁴⁵

Učitel by měl pracovat na své osobnosti, zaměřit se na své záporné vlastnosti. Celkově je důležitý přístup učitele k dítěti. Měl by být respektující, láskyplný, partnerský, vstřícný a trpělivý.

M.M. vyzývá k „odzbrojení“ ve výchově, protože napjatý vztah mezi dospělými (rodiče, učitelé a vychovatelé) a dětmi není vhodným zázemím v němž je možné vychovávat.⁴⁶

- **Práce s chybou**

Děti nejsou za chyby záporně hodnoceny ani trestány. Chyba je chápána jako přirozený projev v procesu učení, jako užitečná součást řešení problémů a jako bohatý zdroj nových poznatků. Chyba je ukazatelem toho, co je ještě potřeba si procvičit nebo zopakovat. Montessori materiály a pomůcky jsou koncipovány tak, aby si dítě mohlo vždy samo zkontrolovat správnost řešení, najít a opravit chybu.

- **Práce s pochvalou**

Učitel se snaží dítě nehodnotit a neposuzovat. Neustálé kladné či záporné hodnocení ze strany dospělých omezuje u dítěte svobodnou volbu činnosti a sebevědomí. Dítě se může stát na pochvale závislé, proto je s ní zacházeno přiměřeně. Snaha učitele je směřována k tomu, aby děti dělaly to, co je vnitřně uspokojuje. Dítě má cítit sebeuspokojení z práce, kterou dělá; nedělat práci pro uspokojování představ dospělého, pro pochvalu nebo známky. Předškolní děti mají největší radost ze samotné práce.

- **Svobodná volba**

Svoboda je základem pro rozvoj nezávislé individuality a samostatnosti dítěte. Důležitá pro vývoj dítěte je svobodná volba činností a jednání, jenž vede dítě k výběru činnosti, která podporuje jeho vývoj.

⁴⁵ ZELINKOVÁ, O., *Pomoz mi, abych to dokázal. Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes*. Praha: Portál, 1997, str.75

⁴⁶ tamtéž str.71

Dítě by mělo mít možnost volit si:

- **místo v prostoru**
- **pracovní činnost**
- **pracovat samo, s kamarádem nebo ve skupině**
- **vyjádření pocitu, podělení se o zážitky a získané zkušenosti.**

Svobodná práce však samozřejmě neznamená, že dítě střídá činnosti bez ukončení nebo nedělá nic. Svoboda nespočívá v tom, že dítě zůstane ponecháno samo sobě, nebo že učitel vůbec nezasahuje do jeho vzdělávání a učebních procesů. Děti jsou vedeny k sebedisciplíně. Dítě si musí zvolit nějakou činnost a jeho povinností je pak práci dokončit.

- **Princip heterogenity.**

V mateřských školách jsou smíšené skupiny dnes již běžným zvykem. Optimálním spojováním se jeví vytváření skupin ze tří ročníků. V Montessori pedagogice se tento princip uplatňuje i na školách základních a středních.

Taktéž v LMŠ se osvědčily věkově smíšené skupiny. Děti se tolik nesrovnávají, nebojují mezi sebou o své místo, čímž se vytváří prostor pro spolupráci. Pro mladší jsou starší vzorem a pomocníkem. O pomoc děti nejdříve požádají kamaráda. Starší děti pomáhají mladším, učí se trpělivosti a ohleduplnosti a tím, že předávají své dovednosti mladším, si je lépe upevňují. Také zavedená pravidla ve skupině přijímají děti lépe, když je po nich nevyžaduje jen dospělý, ale i starší děti

- **Oblasti výuky**

Metodika výchovného systému Marie Montessori je rozdělena na několika oblastí, které jsou speciálně uzpůsobeny potřebám dítěte. V každé této oblasti se využívá zvláštních, speciálně vyvinutých pomůcek, které slouží nejen k pochopení nejrůznějších jevů, ale i k hlubšímu porozumění a trvalejšímu osvojení si vědomostí a dovedností. Jedná se o tyto oblasti:

- **cvičení praktického života**
- **smyslová výchova**
- **jazyková výchova**
- **matematická výchova**
- **kosmická výchova**

V LMŠ se lze inspirovat především oblastí cvičení praktického života a kosmickou výchovou.

Cvičení praktického života

Tato oblast rozvíjí pohybové i sociální dovednosti dětí, učí pracovním návykům, které budou potřebovat po celý život. Děti jsou vedeny k samostatnosti. Cvičení praktického života se dělí na:

- **Péče o vlastní osobu a své tělo.** (Zavazování tkaniček, mytí rukou, ruční praní prádla, čištění bot, cvičení se lžičkami – K některým z těchto činností jsou určeny speciální pomůcky-např. rámky s různými druhy zapínání a zavazování)
- **Péče o okolí a prostředí ve kterém se dítě pohybuje.** Dítě zde má možnost vykonávat skutečnou práci (pere prádlo, krájí zeleninu, pečuje o květiny, stoluje, umývá předměty, zametá podlahu, krmí zvířata, pracuje na zahradě,..) Obrácení dětské aktivity k věcem v jeho okolí mu pomáhá koordinovat pohyby, se zájmem využívat svěřené předměty, ale i o ně pečovat a chránit je. Děti používají opravdové předměty a náradí, ne plastové napodobeniny. Pracují s předměty z různých materiálů (sklo, dřevo, kov).

I děti v LMŠ mívají možnost pracovat se skutečnými nástroji jako jsou nože, pilky, apod., pomocí nichž si mohou vyrobit hračky, či učební pomůcky.

- **Cvičení sociálních vztahů.** Zde se jedná o nácvik situací, které by měly pomoci dítěti při sociálních kontaktech, k adaptaci v kolektivu a bezproblémovému soužití. (Společenské chování, prosba, poděkování, zdravení, naslouchání, pomoc, přijímání hostů, blahopřání,..cvičení ticha)

*Sociální konflikty poskytují příležitost pro rozvoj sociálních dovedností a převzetí zodpovědnosti samy za sebe.*⁴⁷ Proto je úkolem učitelky zbytečně do konfliktů nezasahovat, naopak vést děti k samostatnému řešení.

Kosmická výchova

Smyslem kosmické výchovy je poskytovat dětem povědomí o vzájemných vazbách člověka a přírodního prostředí a vést k vytváření zodpovědnosti každého jedince.

⁴⁷ ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., *Maria Montessori-aktuálně*. Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, str.50

*Kosmem je nazýván celistvý obraz okolního světa. Člověk je jeho přirozenou součástí. Všechny věci v kosmu, v přírodě i v našem okolním světě existují ve vzájemných souvislostech. Nic se neděje beze smyslu, nýbrž vše podléhá určitým zákonům. Ani člověk nemá právo tyto zákony porušovat, ale má se chovat jako součást celku*⁴⁸

Kosmická výchova pomáhá dítěti pochopit řád tohoto světa. Dítě získává představu vazbách a vzájemné souhře mezi jednotlivými částmi celku- přírodou živou, neživou a člověkem. Vše se děje na základě pozorování a praktických pokusů. (Např. Sledování vlivu nedostatku kyslíku na hoření svíčky, přeměna skupenství vody, pokusy s magnety, vliv nedostatku či nadbytku vláh a světla na růst rostlin, péče o rostliny, zvířata.) V oblasti kosmické výchovy je hojně využívána projektová metoda.

Součástí Kosmické výchovy je výchova k míru. Slovy Marie Montessori: *Ne boj o moc, ale o svobodu, odstranění konfliktů mezi dítětem a dospělým jako výchozí bod míru ve světě, jako cestu k univerzální harmonii.*⁴⁹

⁴⁸ ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., ***Maria Montessori-aktuálně***. Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, str.48

⁴⁹ ZELINKOVÁ, O., ***Pomoz mi, abych to dokázal. Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes***. Praha: Portál, 1997, str.38

4.2 Respektovat a být respektován

„Neexistuje žádný rozumný důvod pro to, abychom se k dětem v zásadě chovali jinak než k dospělým, co do způsobu komunikace a slušného chování.“ (Pavel a Tatiana Kopřivovi)

Na semináři cesty lesní mateřské školy několikrát zazněla otázka, jak zajistit, aby děti v přírodě respektovaly hranice jim nastavené. Dotaz, se kterým se pojí jednak obava o jejich bezpečnost – tedy jak zajistit, aby se děti nerozprchly a pedagog je posléze nemusel hledat po okolním lese, jednak vědomí vlastní nevybavenosti komunikačními dovednostmi, kvůli které pak často rodiče i pedagogové zejména v situacích konfliktů reagují způsobem, jenž je založen na tradičním mocenském vztahovém modelu. Jak dosáhnout onoho partnerského přístupu již v případě Waldorfské i Montessori pedagogiky zmiňovaného? Jak zajistit bezpečné klima, jenž je jako jedna ze základních psychosociálních podmínek uvedeno v rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, aniž bychom používali autoritativní způsoby komunikace a mocenské donucovací prostředky? V knize *Respektovat a být respektován* její autoři píší: *Výchova a vzdělávání dětí založené na uplatňování moci a síly jsou vyčerpávající a přitom málo účinné. Mají negativní dopady nejen na plnění každodenních oprávněných požadavků, ale také na sebeúctu, rozvoj osobnosti a vzájemné vztahy všech zúčastněných stran. Jsou v rozporu s požadavkem na rozvíjení klíčových kompetencí podle Rámcového vzdělávacího programu.*⁵⁰

Kniha **Respektovat a být respektován**, jejímiž autory jsou psychologové a lektori stejnojmenného kurzu, kterým v ČR prošlo již na 18 tisíc účastníků, Pavel Kopřiva, Jana Nováčková, Dobromila Nevolová a Tatjana Kopřivová, může pomoci nejednomu pedagogu či rodiči, snažící se o partnerský, respektující přístup ve výchově, vzdělávání i mezilidských vztazích. *Partnerský přístup k dětem znamená chovat se k nim jako k dospělým, kterých si vážíme nebo které alespoň respektujeme.*⁵¹

⁵⁰ KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T.: **Respektovat a být respektován**, Český Těšín: Finider, 2008, str.17

⁵¹ tamtéž str.17

V knize se autoři snaží se pojmenovat rizika výchovy založené na nerovném, mocenském modelu vztahů mezi dospělými a dětmi a ukázat jaké zisky plynou z partnerského přístupu, který je založen na rovnocennosti a respektování důstojnosti. Nabízí nástroje až do úrovně konkrétních dovedností, které jim mohou pomoci v každodenních situacích, zachovávat respektující přístup. *Dospělí si přejí, aby se jejich dítě chovalo s respektem k druhým lidem. K tomu je ale nutné, aby děti na „vlastní kůži“ zažily respekt od dospělých*⁵²

Většina českých lesních klubů má v programu právě onen respektující způsob komunikace, nebo jsou přímo takové, které udávají, že jejich pedagogové či asistenti přistupují k dětem dle knihy či kurzu *Respektovat a být respektován*. *Respektovat děti znamená vědomě opustit mocenský, manipulativní přístup ve výchově a vzdělávání. To neznamena, že si pak děti budou dělat, co chtějí. Existují respektující a přitom účinné způsoby, jak zprostředkovávat dětem tolik potřebné hranice chování. Jejich účinnost spočívá v tom, že budují morálku opřenou o zvnitřněné hodnoty, podle nichž budou děti zvažovat své chování i tehdy, když na blízku nebude žádná „kontrola“*⁵³

Psychosociální podmínky, definované v rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, jenž se přímo vztahují k respektujícímu způsobu výchovy:

- *Děti i dospělí se cítí v prostředí mateřské školy dobře, spokojeně, jistě a bezpečně.*
- *Pedagogové respektují potřeby dětí (obecně lidské, vývojové a individuální), reagují na ně a napomáhají v jejich uspokojování (jednají nenásilně, přirozeně a citlivě, navozují situace pohody, klidu, relaxace apod.). Děti nejsou neúměrně zatěžovány, či neurotizovány spěchem a chvatem.*

⁵² KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T.: **Respektovat a být respektován**, Český Těšín: Finider, 2008, str. 5

⁵³ tamtéž str. 5

- *Všechny děti mají rovnocenné postavení a žádné z nich není zvýhodňováno ani znevýhodňováno. Jakékoliv projevy nerovností, podceňování a zesměšňování dětí jsou nepřipustné.*
- *Volnost a osobní svoboda dětí je dobře vyvážená s nezbytnou mírou omezení, vyplývajících z nutnosti dodržovat v mateřské škole potřebný řád a učit děti pravidlům soužití.*
- *Dětem se dostává jasných a srozumitelných pokynů. Třída je pro děti kamarádkým společenstvím, v němž jsou zpravidla rády.*
- *Pedagogický styl, resp. způsob, jakým jsou děti vedeny, je podporující, sympatizující, projevuje se přímou, vstřícnou, empatickou a naslouchající komunikací pedagoga s dětmi. Je vyloučeno manipulování s dítětem, zbytečné organizování dětí z obavy o časové prostoje, podporování nezdravé soutěživosti dětí. Jakákoli komunikace s dítětem, kterou dítě pociťuje jako násilí, je nepřipustná.*
- *Pedagog se vyhýbá negativním slovním komentářům a podporuje děti v samostatných pokusech, je uznalý, dostatečně oceňuje a vyhodnocuje konkrétní projevy a výkony dítěte a přiměřeně na ně reaguje pozitivním oceněním, vyvaruje se paušálních pochval stejně jako odsudků.*
- *Ve vztazích mezi dospělými i mezi dětmi se projevuje vzájemná důvěra, tolerance, ohleduplnost a zdvořilost, solidarita, vzájemná pomoc a podpora. Dospělí se chovají důvěryhodně a spolehlivě (autenticky).⁵⁴*

⁵⁴ *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání.* Praha: TAURIS, 2006, str. 33, 34

ZÁVĚR:

Období předškolního věku člověka ovlivňuje víc než jakékoli jiné období jeho života. Je klíčové z hlediska rozvoje psychických i fyzických předpokladů, sociálních postojů a v neposlední řadě i z hlediska utváření vztahu k přírodě. Příroda a kvalitní kontakty s ní jsou pro předškolní dítě důležité a přínosné především kvůli rozvoji pohybových schopností, manuální zručnosti a posílení přirozené imunity. Přírodní prostředí nabízí dětem spoustu různorodých podnětů a probouzí jejich fantazii.

Kvalitní kontakt s přírodním prostředím u nás nabízejí dětské lesní kluby inspirované myšlenkou Lesních mateřských škol. V těchto zařízeních mohou děti pod odborným dohledem pedagogů a asistentů trávit převážnou část programu v přírodním prostředí, za téměř každého počasí. Toto přirozené prostředí představuje ideální prostor pro rozvoj dětské osobnosti ve všech směrech. Činnosti s dětmi se váží na roční období, děti se prostřednictvím přímých osobních zkušeností a zážitků seznamují s přírodními zákony, rozvíjejí pozorovací schopnosti, vnímání vlastního těla a samostatnosti. Ve věkově smíšených skupinách se učí vzájemné spolupráci a rozvíjejí sebedůvěru. V LMŠ nechybí činnosti výtvarné, činnosti zaměřené na rozvoj jemné motoriky, rozvoj řeči a školní připravenosti. Pro extrémní nepřízeň počasí bývá k dispozici jednoduché vytápěné zázemí (maringotka, teepee, jurta apod.), popřípadě náhradní program (návštěva divadla, knihovny, tělocvičny aj.) Vzdělávací program lesní MŠ může být inspirován různými pedagogickými směry. Podle zahraničních i domácích zkušeností je toto propojení možné a přínosné. V Českých dětských klubech inspirovaných LMŠ se nejčastěji setkáme s prvky Waldorfské a Montessori pedagogiky a s výchovným přístupem dle zásad knihy či kurzu Respektovat a být respektován.

V České republice není tento pedagogický koncept zatím legislativně ukotven. V současné době se čeká na výsledky zkušebního ověřování integrované lesní mateřské školy Lesníček v Praze při Mateřské škole Semínko. Zájem i informovanost o tento způsob předškolní výchovy postupně narůstá, obzvlášť ve velkých městech. Pro mnoho obcí, by se zřízení lesní mateřské školy mohlo stát řešením nedostačující kapacity klasických mateřských škol.

PRAMENY A LITERATURA

- CARLGREN, F., **Výchova ke svobodě: Pedagogika Rudolfa Steinera**. 1. vydání, Praha: Baltazar 1991, ISBN 80-900307-2-6, 263 stran
- CORNELL, J. **Sharing nature with children**, 2nd edition.
USA : Dawn Publications, 1998, ISBN:1-8832220-73-4, 174 stran
- GRUNELIUSOVÁ, E., M. **Výchova v raném dětském věku**. Praha: Baltazar, 1992. ISBN: 80-900307-3-4, 59 stran
- Hederer, J., **Životní prostředí a výchova**. 1. vydání, Praha: Portál, 1994, ISBN:80-85282-88-7, 51 stran
- KOLEKTIV AUTORŮ, **Děti, aby byly a žily**. 1. vydání, Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, ISBN 80-7212-382-3, 96 stran
- KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T., **Respektovat a být respektován**, 3. vydání, Český Těšín: Finider, 2008, ISBN: 978-80-904030-0-0, 286 stran
- MŠMT, **Národní program rozvoje vzdělávání v ČR Bílá kniha**, Praha: Tauris, 2001, ISBN 80-211-0372-8, 98 stran
- **Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání**. Dotisk, 1. vydání, Praha: TAURIS, 2006, ISBN 80-87000-00-5, 48 stran
- RÝDL, K., **Metoda Montessori pro naše dítě : inspirace pro rodiče a další zájemce**. Pardubice : FF Univerzity Pardubice, 2006, ISBN 80-7194-841-1, 140 stran
- SMOLKOVÁ, T., **Na cestě od lilie k růži, aneb, Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě**. 1. vydání, Praha: Maitrea, 2008, ISBN 978-80-87249-02-4, 125 stran
- SMOLKOVÁ, T., **Dítě v úctě přijmout... Vzdělávací program waldorfské mateřské školy**. 1. vydání, Praha: Maitrea, 2007, ISBN: 80-903761-2-6, 112 stran
- SMOLKOVÁ, T., **Slavíme s dětmi svátky**. 1. vydání, Velké Bílovice: TeMi CZ, 2009, ISBN: 978-80-87156-40-7, 84 stran

- ÚSTAV VÝZKUMU A ROZVOJE ŠKOLSTVÍ, PEDAGOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, ***Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“.***
Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání 1997, 125 stran
- ŠEBESTOVÁ, V., ŠVARCOVÁ, J., ***Maria Montessori-aktuálně.***
Praha: Vyšší pedagogická škola a střední pedagogická škola a gymnázium v Praze, 1996, 55 stran
- VALENTA, M., ***Waldorfská pedagogika a jiné alternativy***, 1. vydání, Olomouc : vydavatelství UP Olomouc: 1993, ISBN 80-7067-274-9, 67 stran
- ***Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, srpen 2010***, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 2010, 80 stran
- VOŠAHLÍKOVÁ, T., ***Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol***, 1. vydání, Praha: Ministerstvo životního prostředí a České republiky 2010, ISBN: 978-80-7212-537-1, 73 stran
- VOŠAHLÍKOVÁ, T., ***Role předškolního vzdělávání ve výchově k udržitelnému rozvoji.***-In: Činčera et al. Člověk + příroda = udržitelnost? : Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009. ISBN 978-80-903968-5-2.
- ZELINKOVÁ, O., ***Pomoz mi, abych to dokázal. Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes.*** 1. vydání, Praha: Portál, 1997, ISBN: 80-7178-071-5, 107 stran

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. Metodický portál, Články: „***Lesní mateřská škola - kořeny***“ [online]. 19. 08. 2009.[cit. 21. 03. 2011.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/3261/LESNI-MATERSKA-SKOLA---KORENY.html>>. <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/9321/vyuziti-metodiky-josepha-cornella-nejen-v-lesni-materske-skole.html/>

- VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. Metodický portál, Články: „**Lesní mateřská škola – zázemí**“ [online]. 22. 11. 2009.[cit.21. 03. 2011.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/6531/LESNI-MATERSKA-SKOLA---ZAZEMI.html>>
- VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. Metodický portál, Články: „**Lesní mateřská škola – legislativa**“ [online]. 04. 05. 2010.[cit.21. 03. 2011.]. ISSN 1802-4785.
Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/8633/LESNI-MATERSKA-SKOLA---LEGISLATIVA.html>>.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. Metodický portál, Články: „**Využití metodiky Josepha Cornella (nejen) v lesní mateřské škole**“ [online]. 05. 08. 2010.[cit.21. 03. 2011.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/9321/VYUZITI-METODIKY-JOSEPHA-CORNELLA-NEJEN-V-LESNI-MATERSKE-SKOLE.html>>.
- **Dětský klub ŠÁRYNKA. Příručka pro rodiče. Praktické informace o provozu DKŠ. Školní rok 2010/2011** [online]. 03.11. 2010.
[cit.21. 03. 2011.] Dostupný z www: <http://www.ekodomov.cz/fileadmin/4_Ekocentrum_Sarynka/Detsky_klub/Dokumenty/prirucka_pro_rodice_dks_03112010.pdf>.
- **Dětský dopolední klub Lesníček** [online].
[cit.21. 03. 2011.] Dostupný z www: <<http://www.webareal.cz/seminko/5-LESNICEK/30-Detsky-dopoledni-klub>>.
- **Dítě v lese.Vzdělávací obsah našeho projektu „ dítě v lese“** [online].
[cit.21. 03. 2011.] Dostupný z www:
<<http://www.ditevlese.cz/php/vzdelavani.php>>.
- **Waldorfská mateřská škola. Koncepce výchovné práce ve waldorfské MŠ na Praze 3, Koněvova** [online]. [cit.21. 03. 2011.]
Dostupný z www: <<http://www.waldorfskaskolka.cz/clanky/skolka.html>>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Marta Kyselá
Katedra:	Katedra technické a informační výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. Luděk Kvapil, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Lesní mateřské školy
Název v angličtině:	Forest kindergartens
Anotace práce:	Tato práce se zabývá alternativním konceptem předškolní výchovy, lesními mateřskými školami. Popisuje charakteristické znaky, historii a současný vývoj, legislativu a vzdělávací program lesních mateřských škol. Zaměřuje se na využití prvků alternativních pedagogických směrů v programu lesních mateřských škol.
Klíčová slova:	předškolní výchova, příroda, les, děti, Waldorfská pedagogika, Montessori pedagogika, Respektovat a být respektován
Anotace v angličtině:	This work deals with an alternative concept of preschool education, forest kindergartens. It describes the characteristics, history and current trends, legislation and education program of forest kindergartens. It focuses on the use of elements of alternative educational approach in forest kindergartens program.
Klíčová slova v angličtině:	preschool education, nature, forest, children, Waldorf education, Montessori education, Respect and be respected

Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	44 s.
Jazyk práce:	čeština